

4

Het komende Rijk
en de staat Israël

8

Hoop voor
Jeruzalem

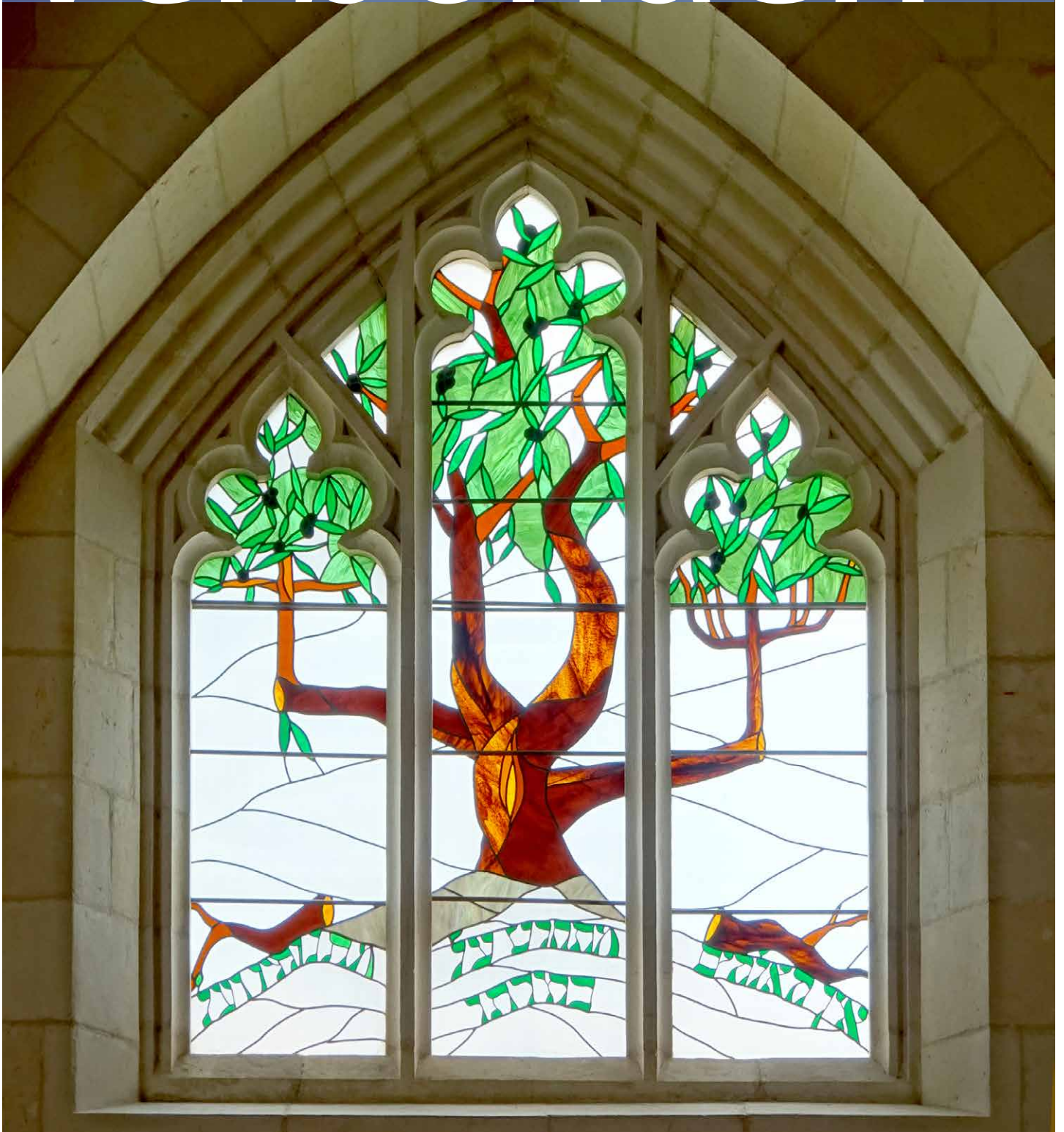
10

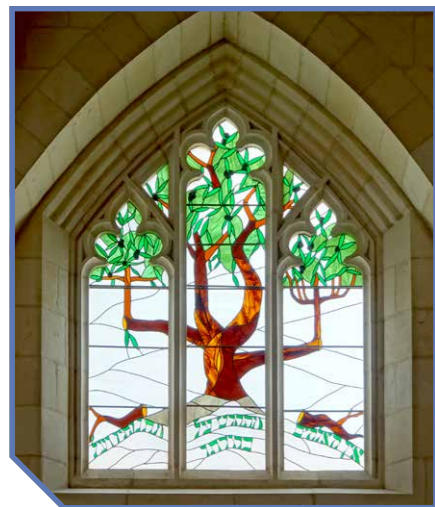
Handelingen
lezen met
orthodoxe joden

jaargang 71
nummer 2
mei 2026

Israëlmagazine

verbonden

Bij de foto op de voorpagina:

In de Christ Church in Jeruzalem zijn tegenover elkaar twee vensters te zien, die bijna hetzelfde zijn: een boom met in de takken aan de ene kant de vorm van een kruis, aan de andere kant die van een menora. Dit is een verbeelding van het beeld van de olijfboom dat Paulus in Romeinen 11:16-24 gebruikt. In de beide vensters zie je op één stam gelovigen uit de Joden (gesymboliseerd door de menora) en uit de heidenen (gesymboliseerd door het kruis). Ze horen bij elkaar en zijn met elkaar verbonden. In het venster op de voorpagina staat: 'God heeft geen spijt van zijn gaven en van zijn verkiezing.' In het hierboven weergegeven venster: 'Door de barmhartigheid die u betoond is, zullen ook zij barmhartigheid vinden, te zijner tijd' (resp. vs. 29b en 31b). Voor meer informatie: kerkenisrael.nl/vensters.

Verbonden is een uitgave van het deputaatschap Kerk en Israël van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland. Aan Verbonden ligt de visie ten grondslag dat kerk en Israël diep en voorgoed verbonden zijn. Het blad biedt bezinning op kerk, Israël en jodendom en de ontmoeting hiertussen. Het deputaatschap is een van de partners in het Centrum voor Israël Studies (CIS). Een door het CIS uitgezonden Israëlconsulent geeft in Jeruzalem gestalte aan deze ontmoeting en doet hiervan in Verbonden geregeld verslag.

Ernst & Jan	3
Het Nieuwe Testament en de staat Israël	4
Religieuze duidingen	6
Wederopbouw?	7
Een nieuw Jeruzalem	8
Samen Handelingen lezen	10
Huilen in de kerk	11
Joods Rotterdam	12

Wees leerlingen van Aäron,
vrede liefhebbend,
vrede najagend,
[mede-]schepselen liefhebbend
en ze dichter bij de Thora brengend.

Hillel

(ongeveer 50 voor Chr. - 10 na Chr. – Pirke Avot 1,12)

colofon

Commissie van redactie: ds. A. Brons, drs. L. van Dalen, dr. C.M. van Driel, dr. A.J. den Heijer
Eindredacteur: C.M. van Driel, e-mail: cmvdriel@solcon.nl
Website: www.kerkenisrael.nl
Contact deputaten Kerk en Israël: e-mail: info@kerkenisrael.nl
Administratieadres: Landelijk kerkelijk bureau van de Chr. Geref. Kerken, Ghandistraat 2, 3902 KD Veenendaal, Postbus 334, 3900 AH Veenendaal, tel.: (0318) 582350 fax (0318) 582351, e-mail: adressenbeheer@cgk.nl
Penningmeester: ds. N. Vennik, e-mail: penningmeester@kerkenisrael.nl, tel.: (0416) 85 12 96, Bankrekeningnummer: NL19 INGB 0000 3652 71, t.n.v. Dep. Kerk & Israël Chr. Geref. Kerken te Veenendaal

Voor legaten en schenkingen kunt u contact opnemen met de penningmeester, hij geeft ook graag informatie over diverse aan te bevelen projecten.

Lieuwejan van Dalen

Ernst & Jan

Wat hebben deze voornamen te maken met Kerk & Israël? Het zijn voornamen van theologen die een 'theologische briefwisseling' aangingen over hun visie op Israël.

Kort geleden verschenen deze brieven van Ernst Leeftink, predikant in de NGK, en van Jan Hoek, hoogleraar behorend tot de PKN. Ze schreven elkaar elk drie brieven aangaande hun visie op het volk Israël. Deze brieven, gepubliceerd op de website *CVandaag*, zijn illustratief voor de verschillende visies op het 'gereformeerde erf'.

cvandaag

Wissel

Leeftink redeneert helemaal in de lijn van Abraham Kuyper als hij zegt: 'Het huidige Joodse volk neemt binnen Gods heilsplan met heel de wereld geen bijzondere plaats meer in.' Vanaf Pinksteren is de rol van Israël als verbondsvolk van God uitgespeeld: 'Inmiddels zijn we bijna tweeduizend jaar verder en heeft geen enkel volk meer een streepje voor.' Scherp verwoord: 'Joden die Jezus verwerpen, zijn niet meer Gods volk.' Natuurlijk blijft er wel hoop voor Israël, maar die is niet wezenlijk anders dan bijvoorbeeld voor atheïsten of moslims. Alleen door geloof in Christus is er behoud! Er zijn toch geen twee heilswegen tot God?

Trouw

Hoek staat niet voor een 'twee-wegen-leer'. Waarvoor dan wel? Voor de overtuiging dat God zijn beloften niet loslaat. Anders gezegd: 'Gods weg met Israël is geen tijdelijk intermezzo geweest en heeft niet slechts pedagogische betekenis gehad.' Het is de doorgaande lijn van Gods verbondstrouw waardoor hij in verwachting uitziet naar wat God gaat doen. Hoek stelt: 'Door heel het Oude Testament heen worstelt de HEERE om het hart van Zijn volk. Zou Hij dan tegelijkertijd een plan uitvoeren dat inhoudt dat verreweg het grootste deel van dit volk buiten het heil valt?'

Vershil

Voor beide posities is iets te zeggen vanuit de Bijbel. Maar misschien is de vraag vooral: hoe 'weeg' je wat er geschreven staat? Wat Paulus in Romeinen 9-11 schrijft, ademt enorme pijn én intense verwachting. De apostel zegt dat hij 'bijna zou bidden zelf vervloekt te worden,' omwille van zijn volksgenoten. Hij heeft Gods volk Israël zó lief, dat hij 'voortdurend door verdriet gekweld' wordt (9:1-5). Dat wordt over geen enkel ander volk zó gezegd in de Schriften, waarvan wij belijden dat zij door Gods Geest geïnspireerd zijn. Tegelijk ziet Paulus uit naar wat God gaat doen, als hij aan de gemeente in Rome schrijft: 'Omwille van u zijn ze Gods vijanden geworden door het evangelie af te wijzen, maar toch blijven ze Gods geliefden omwille van de aartsvaders, die Hij heeft uitgekozen. De genade die God schenkt neemt Hij nooit terug, wanneer Hij iemand roept maakt Hij dat niet ongedaan' (11:28-29). Laten wij ernst maken met dát vertrouwen! «

Tsedaka

Het woord צדקה (*ts'daká*) betekent tegenwoordig 'aalmoes'. Ondertussen komt ons woord 'aalmoes' van het Griekse *eleemosunè* = 'barmhartigheid'. Het Hebreeuwse woord *tsedaka* betekent letterlijk 'gerechtigheid', of 'rechtvaardige daad'. Een "spaarpotje" met dit woord – dus bedoeld om te geven aan armen – is te vinden in Joodse huizen. In Joodse buurten zie je het ook wel bij de kassa in winkels, of zomaar ergens langs de straat opgehangen.

Het Nieuwe Testament en de staat Israël

Het Nieuwe Testament bevat 'geen enkel positief argument voor het bestaan van een joodse staat Israël' (p. 15). Dat stelt Hans van Oort in zijn boek *Israël? Wat Jezus, Apostelen en Evangelieschrijvers werkelijk zeggen* (2025). Het Nieuwe Testament zegt inderdaad niets over de in 1948 gestichte staat. Maar betekent dat dus dat 'christenen onmogelijk achter een staat Israël kunnen staan' (p. 13)?

Van Oort bespreekt van alle boeken van het Nieuwe Testament wat ze te zeggen hebben over de staat Israël. Steeds concludeert hij dat de schrijvers van het Nieuwe Testament geen aards-messiaans rijk verwachten, maar een geestelijk koninkrijk van God, dat er nu al is en dat met Jezus' wederkomst in volheid zal komen.

Geestelijk koninkrijk?

De term 'geestelijk koninkrijk' vinden we echter nergens in het Nieuwe Testament, en Van Oort legt ook niet uit wat hij ermee bedoelt. Lucas schrijft over een maaltijd waar mensen uit alle windstreken aanliggen met de aartsvaders en de profeten (Lucas 13:29). Is dat geestelijk? Het lijkt me juist een heel 'aards' beeld. Van Oort benadrukt met het woord 'geestelijk' dat we nu al kunnen leven volgens de waarden van het koninkrijk. Maar we doen dat in de verwachting van een herstelde schepping (Romeinen 8:21, Openbaring 21:1). Van Oort doet met de noemer 'geestelijk koninkrijk' ook geen recht aan de diversiteit die we in het Nieuwe Testament aantreffen. Lucas spreekt over Jezus' terugkeer naar de aarde om als Davidische messias alles te herstellen (Handelingen 3:21, waaronder het koninkrijk van Israël, Handelingen 1:8). Bij Johannes spreekt Jezus echter over het hemelse huis van zijn Vader, waar Jezus

woonruimte gereed maakt voor zijn leerlingen (Joh. 14:1-3). Openbaring heeft het over een hemels Jeruzalem dat neerdaalt op een vernieuwde aarde (Openbaring 21:1-2). De Bijbel wil ons niet in details informeren over de toekomst, maar met beelden van heil aansporen tot volharding.

Geschiedenis

De huidige staat Israël is niet gelijk te stellen aan het koninkrijk van God zoals het Nieuwe Testament erover spreekt. Maar wat kun je vanuit het Nieuwe Testament wél zeggen over de staat? Van Oort benadrukt dat de schrijvers van het Nieuwe Testament nergens de verwachting uitspreken van een toekomstige staat Israël. Dat is waar, maar zij hadden sowieso niet verwacht dat de geschiedenis nog tweeduizend jaar zou voortgaan. Toch moeten we proberen die geschiedenis te duiden vanuit wat de Schrift ons leert. Ik zie dan twee lijnen, die ruimte laten voor een constructievere visie op de staat Israël dan Van Oort voorstaat.

Terugkeer uit ballingschap

De eerste lijn is de duiding van de messiaans Joodse theoloog Mark Kinzer. Hij wijst op teksten uit Lucas, over Jezus' onthaal bij zijn wederkomst als 'Hij die komt

Hans van Oort

in de naam van de Heer' (Lucas 13:35) en over de nieuwe ballingschap van het Joodse volk 'tot de tijd van de heidenen vervuld zal zijn' (Lucas 21:24).

Kinzer beschouwt de terugkeer van Joden naar het land, de stichting van de staat Israël én de groeiende beweging van messiasbelijdende Joden als teken dat de 'tijd van de heidenen' voorbij is.

De focus ligt daarbij vooral op de terugkeer van het Joodse volk uit de diaspora. De vorming van een (Joodse) staat is de concrete gestalte daarvan in de context van het huidige internationale recht.

Mark Kinzer is er duidelijk over dat hij de teksten uit Lucas en Handelingen leest in het licht van de recente geschiedenis. Bovendien leest hij ze ook in het licht van de rabbijnse traditie waar hij zich als messiaanse Jood mee verbonden voelt. In die traditie wordt de verlossing veel explicieter verbonden met terugkeer naar het land dan in het Nieuwe Testament. Daar zal de Messias onthaald worden. Het Nieuwe Testament biedt dus wel aanknopingspunten voor een theologische duiding van de geschiedenis waar de staat Israël een legitieme plek in heeft. Van Oort gaat daar in zijn boek aan voorbij. Hij bespreekt Lucas 13:35 nergens in zijn boek.

Gods koninkrijk als spiegel

Er is nog een tweede lijn om vanuit het Nieuwe Testament naar de staat Israël te kijken, en in feite naar elke staat. De verwachting van Gods koninkrijk – juist in zijn 'aardse' concreetheid – werkt als spiegel voor de machten van de wereld. 'Vorsten oefenen heerschappij uit over de aan hen onderworpen volken, en wie macht heeft laat zich weldoener noemen. Laat dat bij jullie niet zo zijn! De belangrijkste van jullie moet de minste worden en de leider de dienaar', zegt Jezus bij het pesachmaal voor zijn dood (Lucas 22:25-26).

Direct aansluitend zegt Hij dat de twaalf apostelen in zijn koninkrijk zullen regeren en rechtspreken over de twaalf stammen. Christenen zijn geroepen om te leven volgens de normen van het komende koninkrijk van God, niet van de machten van de wereld. 'De zachtmoedigen zullen het land beërven', citeert Jezus Psalm 37:11 (Mat. 5:5). Dat heeft ook politieke implicaties. Politieke autoriteiten hebben gezag van God ontvangen om rechtvaardig te oordelen en de zwakken te beschermen, en kerken mogen hen daarop aanspreken (zie hierover Oliver O'Donovan, *The Desire of the Nations*). Dat geldt voor de Nederlandse staat, maar ook voor de staat Israël.

Doorgaande lijn

Die kritiek is bij uitstek nodig wanneer er onrecht wordt begaan in naam van God en van zijn Woord. De boodschap van het Nieuwe Testament staat diametraal tegenover het extreme religieus zionisme van politici als Ben-Gvir en Smotrich, die de rechten van Palestijnen negeren en geweld legitimeren op grond van een Bijbelse claim op heel 'Judea en Samaria'.

De doorgaande lijn in het Nieuwe Testament is de oproep te volharden in geloof tot de verschijning van de Mensenzoon – Hij zal zijn rijk vestigen, niet wij. Het Nieuwe Testament is met die nadruk heel 'Joods' – dezelfde gedachte vinden we in geschriften uit de tijd van het Nieuwe Testament, zoals 4 Ezra en 2 Baruch, en tot de dag van vandaag in delen van het (ultra)orthodoxe jodendom, die de staat Israël niet erkennen maar wachten op de komst van de messias.

Conclusie

De studie van Van Oort is een hartenkreet, geschreven vanuit verontwaardiging over christelijke steun aan het Israëlsche optreden in Gaza en het geweld van extremistische kolonisten op de Westbank. Die verontwaardiging begrijp ik goed. Maar de boodschap van het Nieuwe Testament laat zich slecht samenvatten onder de noemer van een 'geestelijk koninkrijk'.

We mogen uitkijken naar een herstel van de schepping en een rijk van vrede en gerechtigheid op aarde. In het licht van die verwachting kunnen we ons met veel Joden verheugen over hun terugkeer naar hun thuisland, en tegelijk kritisch zijn op de politiek van Israël (en van Nederland en andere staten) waar een regering handelt op een wijze die haaks staat op dat komende rijk. «

Parlementsgebouw de Knesset (James Emery, Wikimedia).

'Gelukkig de zachtmoedigen, want zij zullen het land beërven' (Kerk van de Zaligsprekingen, Galilea, beeld: Wikipedia).

Religieuze duidingen

Oorlog met Iran. Het is het volgende hoofdstuk in de oorlog die begon op 7 oktober 2023. Wanneer is het einde in zicht? In deze bijdrage kijk ik naar deze oorlog door het oog van een theoloog, omdat religieuze taal en symboliek verweven zijn met de manier waarop deze oorlog wordt geduid.

Verschillende benamingen

Opvallend is het verschil in de benaming van de militaire operatie. In Amerika wordt gesproken over 'Operatie Epic Fury' (epische woede). In de Grieks-Romeinse mythologie waren de Furies wraakgodinnen uit de onderwereld. Vandaag verwijst het woord *fury* vooral naar intense woede. Het beginnen van deze oorlog past niet in het plaatje van een president die bijzonder trots was op het aantal oorlogen dat hij beëindigd had, maar het sluit dan wel weer aan bij de introductie van de naam *Ministerie van Oorlog* in plaats van *Ministerie van Defensie*.

In Israël is deze keer gekozen voor 'Operatie Brullende Leeuw'. De leeuw verwijst naar de oude Perzische vlag van Iran, uit de tijd voor de islamitische revolutie. De naam is ontleend aan Amos 3:8, waar staat: 'De leeuw heeft gebruld. Wie zou niet bevreesd zijn?' In de context van dit vers wordt gesproken over de Israëlieten die

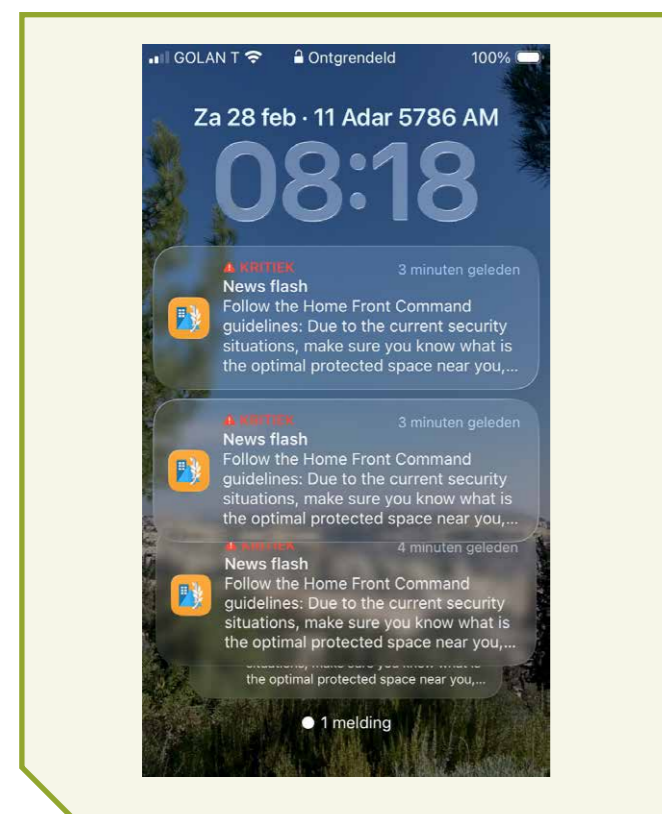
gered worden uit de muil van de leeuw, zoals een herder twee pootjes uit de muil van een leeuw redt (vers 12). Verder wordt er verwezen naar de bredere regio als er in de tekst gesproken wordt over de paleizen in Asdod, toentertijd een Filistijnse stad, en in Egypte. De keuze voor deze naam laat zien hoezeer deze oorlog wordt gezien als onderdeel van een groter, regionaal verhaal. En inmiddels is duidelijk dat dit conflict ook veel verder reikt dan het Midden-Oosten alleen.

Poerim

De aanvallen op Iran begonnen een aantal dagen voor Poerim, het feest waarin het Bijbelboek Esther centraal staat. Haman probeert het Joodse volk uit te roeien (Esther 3:8-10), maar eindigt uiteindelijk aan de galg die hij klaargemaakt had voor Mordechai (Esther 5:14, 7:10). Zowel vanuit Joodse als vanuit christelijke hoek werden er allerlei parallellen getrokken tussen het boek Esther en de huidige oorlog.

Zo is er de parallel tussen de plek waar de gebeurtenissen plaatsvinden. Het huidige Iran is de kern van het vroegere Perzische rijk waar Esther woonde. In de huidige geschiedenis functioneert de Iraanse ayatollah Khamenei als de moderne versie van Haman. Waar het zijn droom was om de staat Israël van de kaart te vegen, werd hij uiteindelijk gedood door Israëlische bommen. Deze verbindingen appelleren aan een verlangen om huidige gebeurtenissen te duiden in het licht van de Bijbel.

Toch stelde Claire Sufrin van het Hartman Instituut kritische vragen bij deze interpretatie van de gebeurtenissen. Wij lezen Esther vanuit de wetenschap dat het goed afloopt, maar dat wist Esther niet. Dat blijkt al uit het feit dat ze alle Joden in Susan vraagt om voor haar te vasten en zelf ook gaat vasten (Esther 4:16). De enige in het verhaal die wel weet hoe het gaat aflopen is Haman, of in ieder geval denkt hij dat hij weet hoe het af gaat lopen. Het boek wil daarom juist een les leren over nederigheid en onzekerheid. Dingen kunnen razend-snel veranderen, ten goede en ten kwade. Wie meent in een Bijbels beslissende tijd te leven, loopt het gevaar te denken dat alles wat hij doet vanzelf goed is. Sufrin uit vooral haar zorg over wat er nog komen gaat, nu we midden in het verhaal zitten. Die zorg is terecht: voor

Eerste melding op 28 februari.

Rook van een inkomende raket.

het Iraanse regime zal deze oorlog vooral dienen als bevestiging van de noodzaak om kernwapens te bezitten.

Gog en Magog

De link met Poerim is ook relevant voor hoe deze oorlog vanuit de Verenigde Staten deels wordt gezien. Een belangrijk deel van de kiezers van Trump zijn evangelische christenen. Velen van hen hangen een eindtijdvisie aan waarin de strijd tussen Gog en Magog (Ez. 38-39) een belangrijke rol speelt. In deze visie worden Gog en Magog vaak geïdentificeerd met Rusland en/of Iran. Deze visie vormt ook de achtergrond van bijvoorbeeld de fictieserie 'Bennett en McCoy' van Joel C. Rosenberg. Binnen dit raamwerk van een eschatologische strijd, zijn christenen geroepen om achter de staat Israël te staan, het zogenaamde christenzionisme. Esther fungeert daarbij als voorbeeld: zij waagt op het beslissende moment haar leven voor het Joodse volk. Binnen deze visie is nauwelijks ruimte voor kritiek op het handelen van de staat Israël.

Heilige oorlog

Religieuze duiding speelt ook binnen de Amerikaanse regering. Pete Hegseth, de Amerikaanse Minister van Oorlog, ziet zichzelf als een moderne kruisvaarder. Op zijn lichaam heeft hij tattoos van het kruis en de leus 'God wil het' van de kruisvaarders. In zijn boek *Amerikaanse kruistocht* beschrijft hij de islam als het grootste gevaar. Daarmee krijgt dit conflict niet alleen religieuze betekenis voor het islamitische regime in Iran, maar ook voor een deel van de Amerikaanse regering en bevolking. En uiteraard staat God daarbij aan de kant van jouw gelijk.

Deze oorlog laat zien hoe religieuze overtuigingen verweven worden met politieke keuzes. Stemmen die zachtjes de woorden van de Heere Jezus na-fluisteren: 'Zalig zijn de vrede-stichters' (Mt. 5:9), worden weggezet als naïef. Terwijl één ding zeker is: deze stemmen hebben de toekomst. «

Wederopbouw?

Be'eri, Nachal Oz, Re'im, Nir Oz, Erez, Zikim, Kfar Aza, Kisufim, Kerem Shalom, Nir Yitzhak... Het zijn plaatsen die op 7 oktober 2023 veranderden in plekken van inktzwarte dood en verderf. De afgelopen maanden heb ik tijdens verschillende reizen een aantal ervan bezocht. Het maakte een onuitwisbare indruk op me. Zwartgeblakerde huizen, talloze kogelgaten in de muren, spandoeken met foto's en namen van de vermoorde bewoners met daarop de tekst: 'In dit huis woonde (...) die op brute wijze werd vermoord tijdens de terreuraanslag van Hamas op 7 oktober.' En terwijl je er in gedachten rondloopt, hoor je op de achtergrond de explosies en het voortdurende gezoem van drones, enigszins verzacht door het gefluit van vogels.

Even verderop waren werklui bezig met nieuwe huizen te bouwen, beschadigde woningen te herstellen en van een frisse stuclaag te voorzien. Het was de aanleiding tot een indringend gesprek met een van de bewoners. Moeten deze kibboetsen weer plekken worden van hersteld dagelijks leven, of een 'open wond' die zichtbaar moet blijven? Kies je ervoor om alle beschadigde huizen te slopen en opnieuw op te bouwen, met uitzondering van één verwoest huis dat als permanent gedenkteken blijft staan? En willen de mensen eigenlijk wel terugkeren naar een plek waar hun geliefden en medebewoners brutaal werden afgeslacht en gegijzeld?

Misschien verwacht je in een column een duidelijke keuze. Maar eerlijk gezegd: ik zou niet weten waarvoor te pleiten. Herinnering is essentieel. Wie te snel overgaat tot de orde van de dag, kan de diepte van het trauma ontkennen. Rouw heeft tijd nodig, en soms ook een fysieke plek. Maar tegelijk geldt dat een gemeenschap niet kan wonen in een monument. Een ding is duidelijk: de gebeurtenissen van 7 oktober én de verwoestende oorlog erna – want over Gaza heb ik het nog niet eens gehad – zullen nog lang hun sporen blijven trekken. «

Een nieuw Jeruzalem

Het Bijbelboek Openbaring laat zien dat zoals God zijn schepping trouw is door hemel en aarde te vernieuwen, Hij Jeruzalem trouw is door de stad te vernieuwen. Het Bijbelboek roept ons op tot een hoopvolle houding richting Jeruzalem en vraagt om ons gebed om de vervulling van Gods beloofde toekomst voor de stad.

Wat moet het voor de apostel Johannes geweest zijn toen Jezus Christus hem op het eiland Patmos openbaarde hoe God toewerkt naar zijn nieuwe wereld. Er zullen een nieuwe hemel en een nieuwe aarde komen, waar Hij bij de mensen woont. Het nieuwe wordt zichtbaar nadat het oude voorbijgegaan is (21:1). De zee, als symbool van kwade machten, waar het beest uit Openbaring 13:1 uit opkwam, met daarop de grote hoer met de naam van de stad Babylon (17:15), is er niet meer. Alles wat tot zonde verleidt en wat als gevolg daarvan in deze wereld nog verdriet kan doen is er niet meer (21:4). De nieuwe wereld is echt helemaal nieuw. Tegelijk is er geen andere hemel en aarde. Het is deze, door God geschapen kosmos, die door Hem nieuw gemaakt wordt.

Hemel op aarde

Gods vernieuwde schepping zal opnieuw bewoond zijn. Tegenover de grote stad Babylon die ten onder gaat (18:1-10) staat het nieuwe Jeruzalem, door God gebouwd (21:2). Tegenover de goddeloze hoer Babylon, als teken van afval van God en overspel met afgoden, wordt Gods volk voorgesteld als een bruid, die voor de Bruidegom versierd is, als teken van haar verwachting en uitzien naar de komst van Jezus Christus (Jes. 54:5; 62:5; Jer. 2:32; Hos. 2:1; Joh. 3:29; 2 Kor. 11:2).

Het nieuwe Jeruzalem beeldt ruimte, veiligheid, bescherming en verbondenheid uit, en staat voor heel het volk van God (Jes. 26:1; Ps. 48). De stad daalt neer uit de hemel, wat laat zien dat zij niet door mensen, maar door God gebouwd is (Hebr. 11:10,16). Het wordt de hemel op aarde.

In Gods nieuwe wereld is de tent van God bij de mensen en woont Hij bij hen (21:3, Lev. 26:11-12; Ez. 37:26-28). Schepper en schepsel zullen samen zijn. Wat altijd al Gods bedoeling was, komt tot vervulling. God, als de Eerste en de Laatste, blijft zijn schepping trouw. De lijn van verbondenheid tussen God en zijn volk nu wordt doorgetrokken naar straks. Het verschil is dat straks alles wat nu nog de volmaakte verbondenheid belemmert, voorgoed weg zal zijn (21:4, Jes. 25:8). Daarmee zal de vreugde volmaakt zijn.

Stad als tempel

Nadat Johannes het nieuwe Jeruzalem uit de hemel heeft zien neerdalen, wordt hij – net als de profeet Ezechiël – op een hoge berg geleid (21:10, Ez. 40:2). Net als Ezechiël ziet Johannes een stad. Maar anders dan Ezechiël ziet Johannes geen tempel in de stad. De stad zelf is een tempel, want God woont daar (21:22). De stad is in breedte, lengte en hoogte gelijk. De kubusvorm

samen luisteren

En ik zag een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, want de eerste hemel en de eerste aarde waren voorbijgegaan. En de zee was er niet meer. En ik, Johannes, zag de heilige stad, het nieuwe Jeruzalem, neerdalen van God uit de hemel, gereedgemaakt als een bruid die voor haar man sierlijk gemaakt is.

(Openbaring 21:1-2, Herziene Statenvertaling)

Arjan Droger
(chr. geref. predikant en
deputaat Kerk en Israël)

van de stad herinnert aan het heiligst gedeelte van de tabernakel en tempel. Omdat God, samen met het Lam – Jezus Christus –, in het nieuwe Jeruzalem woont, is de stad zelf tot de meest heilige plaats geworden.

Fundamenten

De toegang tot het nieuwe Jeruzalem is door twaalf poorten naar de vier windstreken naar alle zijden open. Engelen houden er de wacht: alleen zij die door het geloof in het Lam bij het Israël van God horen en zij die uit de volken daarbij ingelijfd zijn, mogen naar binnen (21:27). Op de twaalf poorten van de stad staan de namen van de twaalf stammen van Israël geschreven. Op de twaalf fundamenten staan de namen van de twaalf apostelen. De stad is gefundeerd op het getuigenis van de apostelen. Wie op dat getuigenis bouwen, leven in het verbond dat God met Israël sloot. Johannes ziet de eenheid tussen het volk van God in Oude en Nieuwe Testament en de doorgaande lijn van Gods verbond door de eeuwen heen.

In het licht van de Schriften heeft Jeruzalem als heilige stad hierin een belangrijke en unieke betekenis als de stad waar God zich openbaart. De volken zullen straks niet meer optrekken tegen Jeruzalem, maar wandelen in het licht van de stad (21:24). Zij zullen daar de Heere loven en aanbidden (21:26). Het is de vervulling van Gods belofte aan Abraham dat door zijn nageslacht alle volken op aarde gezegend zullen worden (Gen. 12:1-3).

Veertiende-eeuws wandtapijt met Johannes' visioen van het nieuwe Jeruzalem (Wikimedia).

Hoop voor Jeruzalem

De hoopvolle toekomst voor Jeruzalem in Openbaring 21 klinkt nadat in Openbaring 11 Jeruzalem is aangeduid als de grote stad die in geestelijke zin Sodom en Egypte genoemd wordt, waar de Heere Jezus gekruisigd werd (11:8). Johannes ziet dat er hoop is voor deze stad waar Jezus door een deel van zijn volksgenoten verworpen werd. Zoals God zijn schepping trouw is door hemel en aarde te vernieuwen, zo is Hij Jeruzalem trouw door de stad te vernieuwen.

God woont daar

Dat betekent tegelijkertijd het oordeel over de huidige aarde en stad. Zij zullen niet vanuit zichzelf, maar vanuit God vernieuwd worden. Het Lam dat gekruisigd werd, is opgestaan en zal in het nieuwe Jeruzalem als overwinnaar op de troon zitten (Op. 5:12; 7:10,17; 17:14). De stad zal op een wijze die ons voorstellingsvermogen te boven gaat vernieuwd worden omdat de Heere zich daaraan verbonden heeft. Hij zal er bij de mensen wonen en de stad zal zijn zoals zij bedoeld is. Het Bijbelboek Openbaring reikt ons een bouwsteen aan voor onze visie op Jeruzalem. Het roept ons op om verder te kijken dan de huidige situatie rondom Jeruzalem. Het visioen in Openbaring vraagt om ons gebed om de vervulling van Gods beloofde toekomst voor de stad. «

Gespreksvragen:

1. Openbaring 21 toont ons hoe hemel, aarde en Jeruzalem vernieuwd worden. Wat zegt het ons dat die niet vernietigd, maar vernieuwd zullen worden?
2. Johannes ziet de eenheid tussen het volk van God in Oude en Nieuwe Testament en de doorgaande lijn van Gods verbond door de eeuwen heen. Hoe bepaalt dit onze houding ten opzichte van het Joodse volk vandaag?
3. Welk verlangen roept Openbaring 21 bij u op?

Samen Handelingen lezen

In deze tijd van het jaar wordt er veel uit het boek Handelingen gelezen en gepreekt. Na de hemelvaart in Handelingen 1 horen we over het eerste Pinksterfeest in Handelingen 2. Daarna gaat het over het leven van de eerste gemeente. Helaas komen de eerste Joodse volgelingen van Jezus al snel in conflict met de synagoge. Zeker als ook Grieken en andere niet-Joden tot geloof in Jezus komen, lijkt de breuk met de Joodse gemeenschap in de synagoge steeds intenser te worden. Hoe zou het zijn om juist die geschiedenissen vandaag te lezen samen met orthodoxe Joden en daarover met hen in gesprek te gaan?

Het Centrum voor Israëlstudies is een nieuw project gestart, waarin we juist dat beogen. U kunt daar kosteloos bij betrokken zijn en aan deelnemen. Daarover wil ik u graag informeren.

Unieke uitwisseling

Inmiddels heeft het CIS een aantal projecten opgezet waarin Joden en christenen samen een Bijbelboek hebben doorgenomen. Elke twee weken schrijven een Joodse en een christelijke auteur over hetzelfde hoofdstuk een klein artikel. Vervolgens zijn ze daarover met elkaar in gesprek en stellen ze er een aantal gespreksvragen over op. Die bijdragen worden dan per mail toegezonden aan wie daar interesse voor heeft getoond, inmiddels een breed publiek van enkele duizenden lezers. De meesten zijn christen. Na een serie over de Joodse feesten volgde een serie over de Thora. Daarna bestudeerden we een boek

uit het Nieuwe Testament, Mattheus. En afgelopen twee jaar hebben we de profetie van Jesaja doorgenomen. Deze manier van samen Bijbel lezen wordt door de schrijvers die eraan deelnemen als bijzonder verrijkend ervaren. Zo schreef een Joodse Bijbelkenner dat het voor hem 'een groot genoegen was' deze uitwisseling te hebben met zijn christelijke schrijfpartner, waar hij 'veel van heeft geleerd'. In een gesprek dat we voerden met de schrijvers die hieraan meededen, bleek dat ieder dit als een uniek project heeft ervaren. Het komt nauwelijks voor, dat Joden en christenen zo samen de Bijbel bestuderen, waarbij men echt wil leren *met* en *van* elkaar. We vernamen dat ook van lezers, die vragen konden stellen. Zo af en toe organiseert het CIS ontmoetingen, waar onderwerpen aan de orde komen die door lezers worden aangedragen, onlangs nog in een webinar.

Handelingen is spannend

Vanwege deze positieve ervaringen is het CIS nu begonnen aan een vergelijkbaar project over het boek Handelingen. Dat is spannend, vanwege de thematiek en omdat er opnieuw andere schrijvers gaan meedoen. Voor de Joodse participanten is het boek Handelingen geheel onbekend. Zij zullen vanuit een eerste lezing reageren en wijzen op overeenkomsten of verschillen met hun eigen traditie, en reflecteren op de betekenis en relevantie van de boodschap. Het boek Handelingen is per slot van rekening een door en door Joods boek. Voor christenen is het van belang te luisteren naar de manier waarop Joden dit boek ook vandaag lezen, om er nieuwe perspectieven op te krijgen, andere verbanden te zien, en vooral: om over de inhoud ervan in gesprek te gaan. In de hoop en het verlangen dat het ons, al lezend, dichterbij onze eigen bron zal brengen.

Kosteloos aanmelden

Wie interesse heeft kan zich aanmelden door op een button te klikken op de website van het CIS, www.hetcis.nl, of een berichtje te sturen naar info@hetcis.nl. U krijgt dan kosteloos elke twee weken een mail met een korte Joodse en christelijke uitleg over een hoofdstuk uit het boek Handelingen, met gespreksvragen. Wellicht een idee voor een Bijbel- of gesprekskring. «

CIS-ontmoeting.

Huilen in de kerk

"I can do it with a broken heart." Zo heet een van de grootste hits van Taylor Swift. Is je hart kapot? Blijf lachen. Blijf performen, zo lijkt het devies van deze wereldster. *"Babe, you gotta fake it till you make it."*

"Ik ben ongelukkig," zingt Taylor terwijl ze lacht, danst en rondspringt als een partygirl. "En niemand die het zelfs maar weet... Ik ben zo depressief dat ik elke dag doe alsof het mijn verjaardag is."

Taylor Swift verwoordt hier scherp hoe wij in onze westerse cultuur omgaan met pijn. Pijn is ongemakkelijk, dus maskeren we onze wonden. Zelfs in veel kerken lijkt dit het motto: Negeer je verdriet, wees blij en kijk omhoog!

Joodse wortels

Om veel redenen is het pijnlijk als de kerk haar Joodse wortels vergeet, maar dit is er één van: dan laten we de Psalmen ongebruikt en ongezongen, die goudmijn uit de Joodse traditie. Alle menselijke emoties komen er voorbij: van uitzinnige blijdschap en dankbaarheid tot verwarring, bittere woede en diepe wanhoop. In Psalm 13 schreeuwt David het uit: "Hoelang nog, HEERE? Zult U mij voor altijd vergeten?"

Een kerk die niet kan huilen is een armoedige kerk. En ook een onbarmhartige kerk. Wie een groot verdriet met zich meedraagt – en wie ontkomt daar vroeg of laat aan? – kan zich tussen al die vrolijke mensen afvragen: Wat doe ik hier in hemelsnaam?

Zaagsel

De Canadese zanger Brian Doerksen werd beroemd met worship songs. Maar met christelijke liedjes kon hij niets meer toen hij in een diepe crisis belandde. In een interview zei hij: "Alle mooie, christelijke woorden die ik voor die tijd gebruikte en meende, voelden als zaagsel in mijn mond. De taal stond zo in contrast met wat ik meemaakte." Op aanraden van zijn broer, een Anglicaans priester, begon hij dagelijks de Psalmen te lezen en te zingen. Die eerlijke en rauwe gebeden brachten hem langzaam weer op de been.

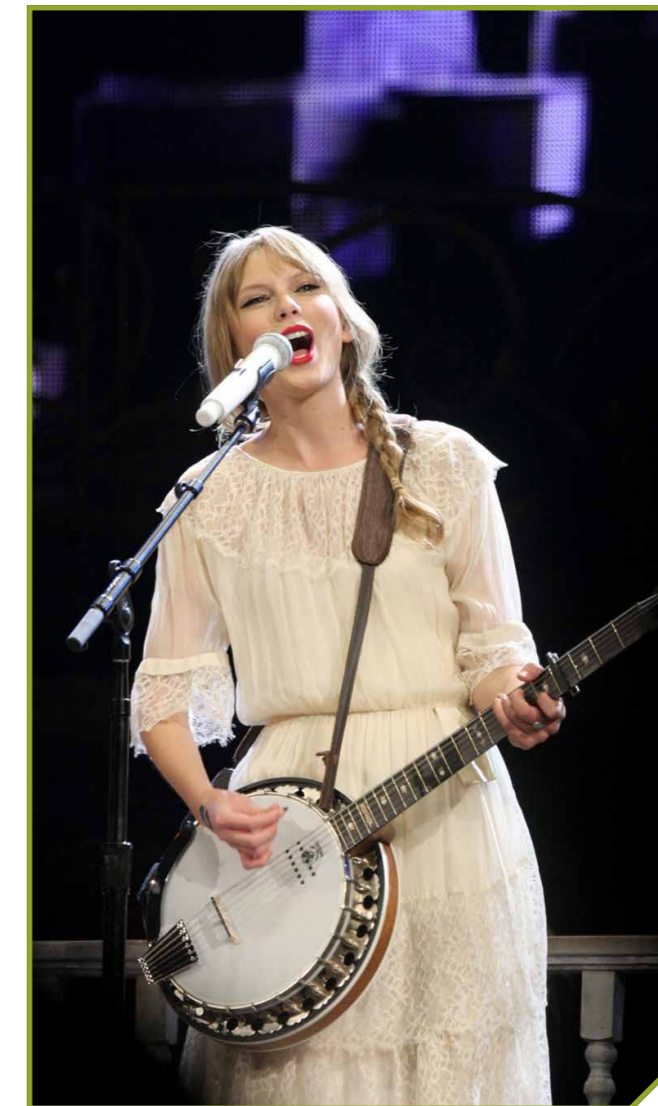
De zanger voelt een diepe weerzin bij wat hij 'oppervlakkige, mensgerichte en banale' aanbiddingsmuziek

Basic: een community die je uitdaagt tot een leven dat dieper gaat, 'back to Basic' (www.basi-c.nl).

noemt: "We gebruiken aanbiddingsmuziek vaak om onze eigen onrust of pijn te overschreeuwen."

Medicijn

De Psalmen leren ons: mens-zijn draait niet om *fake it till you make it*. Het is lof zingen, genieten, huilen van blijdschap... maar ook: huilen van verdriet, struikelen, klagen. Dus kom op: zing, roep en doorleef de Psalmen. Dat is hét medicijn tegen *fake plastic* christendom. «

Taylor Swift (Wikimedia Commons).

Joods Rotterdam

Ongeveer 2 procent van de Rotterdamse bevolking was in 1940 joods. Na Amsterdam en Den Haag vormden joden in de wereldhavenstad in opkomst de grootste populatie. Anders dan in genoemde steden woonden zij veel meer verspreid over de stad, zij het wel in clusters. In *Joods Rotterdam* beschrijft Marleen van den Berg hun voorgeschiedenis en vervolging tijdens de oorlogsjaren – en de tragiek van hun ervaringen tijdens de wederopbouw.

Om deze joodse geschiedenis gezicht te geven laat Van den Berg haar boeiende verhaal cirkelen om drie joodse families van verschillende samenstelling en met andere ervaringen. Via hen wordt de geschiedenis van de joodse gemeenschappen verteld.

Grote en kleine sjoa

Het patroon is bekend uit andere boeken: registratie, onteigening, uitsluiting, isolering en deportatie. Duizenden joden werden via Loods 24 op een afgelegen haventerrein per trein weggevoerd naar Westerbork en verder. Zo'n 1.000 doken er onder, in en buiten Rotterdam: een leven in de illegaliteit, afhankelijk van anderen. Een paar duizend bleven, onzeker hoe lang 'half-' en 'kwart-joden' niet voor deportatie in aanmerking zouden komen. Onder hen ook ongeveer 1.000 gemengd-gehuwden, van wie de mannen tewerk werden gesteld in het Kralingse Bos.

Joden werden als werknemer uitgesloten, hun bezittingen en bedrijven werden onteigend. Na de oorlog was het ingewikkeld om eigendommen terug te krijgen van 'bewaarders' en nieuwe eigenaren. Gesproken is wel van 'de kleine sjoa' in de vorm van formalisme, ambtenarij, kilheid, onbegrip en agressief antisemitisme. Apart is dat Van den Berg na deze opsomming wil benadrukken dat de opvang van joodse repatrianten niet anders was dan die van anderen die terugkeerden (256).

De Rotterdamse situatie verschilde van andere doordat het bombardement in de meidagen van 1940 de woningnood extra groot maakte. Veel joden moesten rechtszaken aanspannen om hun spullen terug te krijgen.

Gevangen

Van de bijna 13.000 joden in Rotterdam werden er bijna 7.000 weggevoerd naar kampen. Slechts 488 van hen keerden levend terug. En hoe. Een

onderduikster schreef over een meisje dat terugkeerde: 'Geestelijk dood, kapot, gek is ze ervan!' Zij waren 'gevangen in alles wat niet meer bestaat', zoals zanger Stef Bos het eens verwoordde. Met grote moeite bouwden de resterende joden in Rotterdam weer een joods organisatieleven op. In 1954 kon eindelijk een nieuw synagogecomplex worden ingewijd. Van den Berg citeert een uitspraak die gedaan werd tijdens het Eichmann-proces in 1961: 'Andere volken na 1945 telden hun oorlogsverliezen, de joden telden wat overgebleven was.' Wie dit boek leest, zou er zomaar wat meer begrip voor kunnen krijgen dat joden zich niet veilig voelen in onze wereld en dat hun vertrouwen in woorden, regels en rechtssystemen laag is.

Fragmentarische steun

Christenen zijn slechts in de marge aanwezig in dit joods-Rotterdamse verhaal. Ik ben bang dat er ook weinig van te vertellen valt. Maar toch wel wat meer dan alleen het 'in handen vallen' van de door bekeeringsdrang gedreven medewerkers van Elim, een christelijke vereniging die onder joden werkte (54). Onbaatzuchtige hulp aan joodse vluchtelingen na de Kristallnacht in 1938 kwam er in ieder geval vanuit de chr. geref. kerk van Rotterdam-Centrum. Hier werd destijds een solidariteitsactie voor 'de Joodsche jeugd' opgezet. Ds. S. van der Molen richtte met jongeren en de mannenvereniging een comité op dat alle jeugdverenigingen in het kerkverband aanschreef voor steun. Tijdens de oorlog was de gereformeerde Breepleinkerker in Zuid onderduikadres voor joden.

N.a.v. Marleen van den Berg, *Joods Rotterdam. Vervolging, ontrechting, terugkeer en rechtsherstel, Amsterdam-Antwerpen 2025, 431 blz., € 31,99.*

Oorlogsroman

In april verscheen *Onvermijdelijk Verraad* van Johan den Hartogh, over zijn grootouders Jelle en Froukje. De oorlog dringt steeds verder door in hun leven. De hoofdpersonen zijn verbonden aan de chr. geref. kerk van Meppel, wat in het verhaal regelmatig zichtbaar wordt, evenals de jodenvervolging.

N.a.v. Johan den Hartogh, *Onvermijdelijk verraad. Ondergedoken in oorlogstijd, verraden door eigen volk, Rijswijk 2026, 366 blz., € 22,95.*